

mag opdringen, doch op zich zelf volgt daaruit nog niet, gelijk ik aanstonds nader zal aantoonen, dat de overheid de openbaring en beslissing van elke meening moet veroorloven. Even goed als de Roomsche Kerk, verdedigde de protestantsche overheid de Waarheid, geenszins het recht des gewetens om openlijk God naar eigen inspraak te dienen, en daarom heeft zij overal aan bepaalde, onderling door belijdenisschriften verbondene kerken den voorrang, zoo al niet de alleenheerschappij, trachten te verzekeren. Had men anders gehandeld, het ware een wonder geweest. Ziet hoe uitermate bevreesd men nog in deze eeuw is voor het overleveren van de volksmassa aan den eersten den besten kwakzalver op geestelijk gebied. Hoe groot moet dan de bezorgdheid voor anarchie en volksondergang geweest zijn, toen eene maatschappij, die eeuwen lang aan den leiband van een in haar oogen goddelijk en onfeilbaar gezag had geloopt, plotseling in aanraking gebracht werd, niet alleen met hen, voor wie het breken met de R. C. Kerk eene daad van gehoorzaamheid was aan den Koning der Kerk, maar ook met allerlei andere geesten, en daaronder van den laagsten rang; en zulks in een tijd, toen de ruwheid veel grooter en de overheid veel minder krachtig georganiseerd was dan thans. Publicatie van elke meening scheen niet alleen, maar was ook in hooge mate bedenkelijk, en wie was ter keuring der meeningen nu geschikter, dan die Kerk die met de uitgebreidste volkskringen in verband stond, en dus het grootste vertrouwen bezat, — de nationale of publieke Kerk?

Wij zagen tot dusver dat de godsdienst- en gewetensvrijheid, in den zin van staatsrechtelijke gelijkheid van elke overtuiging, door geene enkele richting consequent is voorgestaan; laat ons nu na- gaan, of de gronden waarop men ze heeft verdedigd bestand zijn tegen de tegenwerpingen, die tegen haar worden ingebracht.

Die volkomen rechtsgelijkheid is al dadelijk onvereinigbaar met de voorstelling, dat de staat, een zelfstandig wezen zijnde, ook een eigen zelfstandigen wil heeft, en als „cultuurstaat” zekere verhevene doeleinden heeft te verwezenlijken; eene voorstelling, waarbij van lieverlede de burger opgaat in het geheel, en volgens welke de staat er niet is om den mensch, maar de mensch om den staat. Al wie den staat niet enkel de roeping toekent, om in den uitgebreidsten zin recht en billijkheid te handhaven en te bevorderen, maar ook die